

معرفی
مستندهایی که
درباره کودتای
۲۸ مرداد
۱۳۳۲ ساخته
شده‌اند

کودتایی گمشده در تاریخ

مستند «روز کودتا» با نگاهی نو به نقش کشورهای غربی برای براندازی دولت قانونی محمد مصدق پرداخته است.

روز کودتا
کارگردان
میلا مدی

این مستند به بررسی تحولات ایران بعد از ملی شدن صنعت نفت و نخست‌وزیری مصدق می‌پردازد و زمینه‌های شکل‌گیری کودتای آمریکایی - انگلیسی ۲۸ مرداد را بررسی می‌کند. همچنین توطئه‌هایی که به استعفای محمد مصدق و نخست‌وزیری احمد قوام می‌انجامد و حرکت مردمی به رهبری آیت‌الله کاشانی در حمایت از دولت ملی و وقوع قیام سی‌تیر در این مستند تصویر می‌شود. در این مستند، مادالین آلبرایت و باراک اوباما به دخالت ایالات متحده در براندازی دکتر محمد مصدق اذعان می‌کنند.

رؤیای نیروی سوم
کارگردان
داود کاظمی

«رؤیای نیروی سوم» مستندی ۳ قسمتی به کارگردانی داود کاظمی است که روایتی متفاوت از یک رؤیای اوهی ارائه می‌دهد. کاظمی در این باره گفت: از قرن نوزدهم به بعد، ایران صحنه درگیری و تقابل قوه استعماری روس‌ها و انگلیسی‌ها بوده است. روس‌ها از شمال ایران را تحت فشار می‌گذاشتند و انگلیسی‌ها نیز از جنوب وارد ایران می‌شدند.

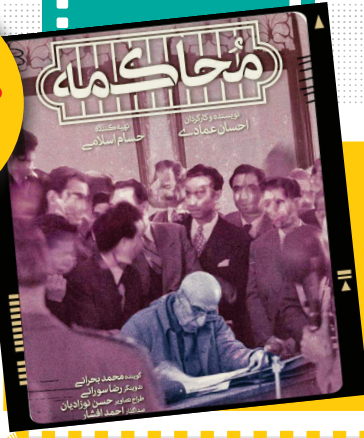
آقای نخست‌وزیر
کارگردان
محمدرضا امقلی

این مستند روایتی است از ۲۸ ماه نخست‌وزیری دولت ملی دکتر مصدق؛ روایتی که تجربه ملت ایران را برای نسل امروز بازگو می‌کند. پایان خونبارترین جنگ دنیا اعلام می‌شود اما برای ایران که ثروت عظیمی زیر خاکش نهفته است، جنگ تمامی ندارد. مردم که دیگر تحمل غارت نفت را ندارند، برای گرفتن حق خود قیام می‌کنند. این قیام شروع مبارزه‌ای است پرفراز و نشیب با دشمنانی سرسخت؛ مبارزه‌ای که آمیخته است از روزهای تلخ و شیرین فراوان. از میان دولت‌مردان آن روزگار، مردی نخست‌وزیری را برعهده گرفت که بازخوانی

مجمید زینعلی
کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ یکی از تاریک‌ترین نقاط تاریخ معاصر ایران است که مسیر حرکت تاریخ را در این کشور عوض کرد. مثل هر واقعه تاریخی مهم دیگری، این رخداد نیز موضوع تعداد زیادی مستند قرار گرفته و از جنبه‌های مختلف به آن پرداخته شده است. اما یکی از مهم‌ترین مستندهایی که در این باره ساخته شده مستند «کودتای ۵۳» ساخته تقی امیرانی است که اتفاقاً در ایران هم به نمایش در آمد و گفت‌وگوی مفصلی از امیرانی در زمان اکران این مستند در روزنامه همشهری منتشر شد. در این دو صفحه، مستند کودتای ۵۳ و تعدادی از مستندهایی را که به این موضوع پرداخته‌اند معرفی کرده‌ایم.

چنین فضایی باعث شده بود نارضایتی اجتماعی بین مردم به وجود بیاید و به همین دلیل دنبال «نیروی سومی» بودند که به ایران کمک کند و تعادلی را برقرار کند. به دلیل آنکه آمریکایی‌ها فاصله خیلی زیادی با ایران داشتند، ایرانیان فکر می‌کردند که این کشور انگیزه‌های استعماری ندارد. به‌ویژه آنکه نخستین آشنایی ایرانیان با آمریکایی‌ها به‌واسطه افراد مذهبی بود که کار پزشکی و آموزشی می‌کردند و مجموع این عوامل باعث شده بود که پس‌زمینه مثبتی درباره آنان در ذهن مردم ایران ایجاد شود. بنابراین افراد زیادی در اواخر دوره قاجار تلاش کردند تا پای آمریکایی‌ها را به‌عنوان

محاکنه
دکتر مصدق
کارگردان
سیداحسان عمادی

مشخص می‌شود. وی تأکید کرد: در این مستند آرشیوی به رؤیای «نیروی سوم» و امیدبستن واهی عده‌ای از مردم ایران به آنان پرداخته‌ایم. در این مستند نشان می‌دهیم که برخلاف تصورات بعضی از مردم، آمریکایی‌ها چگونه در جنگ جهانی دوم وارد ایران می‌شوند و همانند روس و انگلیس سیاست‌های استعماری خود را در پیش می‌گیرند. با استفاده از اسناد تازه زمانی ده ساله که وقایع مهمی همچون ملی شدن صنعت نفت و کودتای ۲۸ مرداد را دربرمی‌گیرد نشان می‌دهیم که آمریکا هم فرقی با آن دو کشور استعماری دیگر ندارد.

وقایع دوران حکومتش خالی از لطف نیست! مردم ما برای کسب تجربه، بهای گزافی را پرداخته‌اند و باید تجربه پیشینیان در اختیار آیندگان قرار گیرد. بیان تاریخ گذشته به‌معنای چنگ زدن به خاطره‌ای است که در لحظه خطر می‌درخشد و باید بدانیم هیچ چیز جدیدی در تاریخ وجود ندارد، مگر آنچه ما نمی‌دانیم.

«کودتای ۵۳» مهم‌ترین مستندی است که تا به حال درباره کودتای ۲۸ مرداد ساخته شده است؛ مهم‌هم از بابت اینکه اسناد جدیدی درباره این واقعه رو می‌کند و هم از بابت کیفیت و سر و شکل آن و مشارکت والتر مرچ، تدوینگر اسفندی و آلف فینس، و بازیگر مشهور در ساخت این مستند. موضع کارگردان از همان ابتدای فیلم مشخص است. تقی امیرانی شیفته مصدق است و این را می‌شود در همان اوایل فیلم متوجه‌شد. می‌دانیم با فیلمی مواجهیم که قرار است با واگویی ۲۸ مرداد ۳۲ از مصدق به‌عنوان قهرمان ضداستعمار تجلیل کند. دقیقاً به همین دلیل است که امیرانی حرف‌های رکیک اردشیر زاهدی درباره مصدق را در فیلمش نگه می‌دارد. اردشیر زاهدی با حضورش در مقابل دوربین به شکلی ناخوسته به ترمیم چهره‌های دوست‌داشتنی و در عین حال مظلوم از قهرمان نهضت ملی شدن صنعت نفت، یاری می‌رساند. درحالی که اغلب شاهدان ایرانی می‌دانند: چون برای باگتای کمک که ده‌هه‌ها بعد واقع به پدربزرگش از شیو جمع می‌کرد. او می‌گویند اما مخالف خوانی اردشیر زاهدی سلطنت طلب بیشتر به نفع مصدق تمام می‌شود. امیرانی در بررسی دلایل کودتا وارد تقدمایی که به عملکرد مصدق شده (شاید مهم‌ترین انحلال مجلس شورای ملی) نمی‌شود. نقد مصدق، موضوعیتی در «کودتای ۵۳» ندارد. این هم از نگاه ستایش آمیز امیرانی به آقای نخست‌وزیر می‌آید. نقد مصدق هم می‌تواند دستمایه آثاری دیگر باشد. مستند کودتای ۵۳ چنین مأموریتی برای خودش تعریف نکرده است.

دکتر مصدق پس از کودتای ۲۸ مرداد سال ۱۳۳۲، در دادگاه نظامی محاکمه شد. علت اصلی کلبه خوردن کودتای ۲۸ مرداد برگزاری فرزندم بود. با انجام این رای گیری و اعلام حمایت مردم از دولت و انحلال مجلس دیگر معلوم بود که شاه باید دست از اقدامات به‌ظاهر قانونی بردارد و علناً برای مصدق حکم صادر کند. کودتای ۲۸ مرداد نقطه آغاز دیکتاتوری محمد رضا پهلوی بود. او هر سال این قیام به قول خودش مردمی را جشن می‌گرفت و از گمشده‌ها به‌عنوان شهدا یاد می‌کرد. او از مصدق و دولتش بیزار بود. به گفته او اگر این قیام مردمی - کودتا - انجام نمی‌شد مشخص نبود چه بر سر او و حکومت پهلوی بیاید. سیداحسان عمادی درباره موضوع این مستند گفته: «تمرکز در فیلم «مجاهدانه» بر اتفاقات شب کودتا تا دادگاه بدوی دکتر محمد مصدق است. البته تا روز کودتا درباره مصدق حرف‌های زیادی گفته شده، اما کمتر کسی به دادگاه و اتفاقات آن روز پرداخته است. دکتر مصدق در روز کودتا برای خیلی‌ها تمام شده، اما صحبت‌های ایشان در دادگاه خیلی جذابیت دارد که تمرکز فیلم روی آن است. هم‌زمان با مطالعاتی که در این زمینه داشته‌م تصمیم گرفتم مستندی پیرامون دادگاه مصدق بسازم. البته کتبی که وکیل مدافع ایشان با عنوان «مصدق در محکمه نظامی» نوشته است، کمک زیادی برای به سرانجام رسیدن این مستند کرد.» به گفته عمادی، پیدا کردن منابع مورد نیاز فیلم کار سختی بود و متأسفانه شاهد زندانی از آن روز پیدا نکردیم. اما نیاز داشته بودیم یادست‌رسی به آنها نشانی بود. به همین دلیل از تصاویر آرشیوی مدارسیما و مرکز اسناد استفاده کردیم. البته مصاحبه افرادی که با این مسائل به نوعی مواجه بودند نیز در فیلم گنجانده شده است.»

کودتای ۵۳
کارگردان
تقی امیرانی

در دسرهای
افشای حقیقت

تقی امیرانی سال ۱۳۹۹ در گفت‌وگو با روزنامه همشهری از دسرهای افشای حقیقت کودتا در مستندش گفت. او در بخشی از گفت‌وگویش که ۲۷ آبان ۱۳۹۹ در همشهری چاپ شده گفته بود: «چیزی که هدف اصلی من برای ساخت این فیلم بود، وادار کردن دولت انگلیس به پذیرفتن نقشش در کودتا بود؛ چیزی که پیش از ۷۰ سال است دولت انگلیس به‌طور رسمی آن را نپذیرفته؛ اینکه در کودتا نقش اصلی را داشته و به‌عبارتی، رهبر این کودتا بوده و آمریکا را جلوی صحنه آورده است. این سؤال در مصاحبه‌ها زیاد مطرح شد که چرا ۱۰ سال از عمرت را روی ساخت این فیلم گذاشتی؟ و من گفتم خوب، که اینها جلو بیایند و اقرار کنند... از زمانی که بخش فیلم شروع شد، از طرف مخاطبان و روزنامه‌ها مورد استقبال قرار گرفت و فروش امیدوارکننده‌ای هم داشت؛ به‌خصوص برای فیلمی که خودفیلما ساز دارد آن را بخش می‌کنند. این فیلم در طول ساخت از نظر مالی مشکلات زیادی داشت؛ چون هیچ‌کدام از ارکان‌های رسمی جلونیامندند. هیچ‌کس در انگلیس از این فیلم حمایت نکرد. من این فیلم را با حامیان مستقل و خصوصی که از جیب خودشان برای فیلم پول دادند، ساختم و وقتی هم که ساخته شد؛ اینکه اقتضای آن استقبال شده بود؛ مخاطب خیلی خیلی مشتاق دیدن آن بود و خیلی سروصدا کرد؛ ده‌هه‌ها باز بخش‌کننده‌ها جلو نیامدند و ما ناچار خودمان فیلم را بخش کردیم. اگر بخش فیلم بعد از ۳ هفته همچنان ادامه پیدا می‌کرد، خدایم داند که تا چه اندازه می‌توانست موتور و آگاهی بخش باشد. به محض اینکه فیلم سروصدا کرد، این آقایان و خانم‌ها پیدا شدند و شکایت کردند و جالب اینکه هنوز شکایت رسمی نکرده‌اند؛ یعنی پرونده را به دادگاه نبرده‌اند؛ برای اینکه شکایت‌شان مبنای قانونی ندارد و ادعایشان در قانون وزن و ارزشی ندارد که خودشان هم می‌دانند. بزرگ‌ترین و قدرتمندترین و کلابی که در انگلیس در این زمینه از ما حمایت می‌کنند، می‌گویند که این شکایت مینا و آرزو قانونی ندارد و دادگاه به آن اصلاً نگاه هم نخواهد کرد ولی چون سروصدا کردند و رسانه‌ها بیاتیه دادند، این باعث شد که یکی از منابعی که با آنها قرارداد داشتیم، و از آنها اجازه رسمی گرفته بودیم که از آرشویشان در فیلم استفاده کنیم، قرارداد را تمدید نکنند و مجوز استفاده از آن بخش آرشوئی را از ما بگیرد. ما مجبور شدیم بخش فیلم را متوقف کنیم تا نظر کپیر رایت مشکل قانونی پیش نیاید. مهم‌ترین چیزی که باید برایشان بگویم این است که این فیلم برای آن سال به اسکار مورد ارزیابی قرار گرفت. آهفته پیش این اتفاق افتاد؛ اما چون جوب لای چرخ ما گذاشتند، نمی‌توانیم فیلم را بخش کنیم. فیلم مالان در تعلیق است و درگیر بازی‌های حقوقی هستیم.»

همچنین وی گفته بود: «تپه‌کنندگان مجموعه تلویزیونی «پایان امپراتوری» که در سال ۱۹۸۵ ساخته شده، با خیلی از اشخاصی که در دولت انگلیس دست‌اندر کار کودتا بودند، مصاحبه کرده‌بودند و الان همه این افراد مرده‌اند. ما به تمام مدارک، پرونده‌ها و متن‌های بیاده شده مصاحبه‌هایی که با این اشخاص کرده‌بودند، دسترسی پیدا کردیم. شانس آوردیم که تپه‌کنندگان «در آن برنامه مشاور بود و تمام پرونده‌ها و مدارک را وقتی که مجموعه تمام می‌شود به ایشان می‌دهند؛ چون برای باگتای کمک که ده‌هه‌ها بعد واقع به پدربزرگش از شیو جمع می‌کرد. آنها این سال‌های ۱۹۸۵-۱۹۸۳ با خیلی‌ها مصاحبه می‌کنند؛ از جمله یاداری‌شر، همین مأمور هم. آ.ی. که که گرداننده‌وسر دست کودتا بوده. حلاجیست اصلی این است که آیا از این مصاحبه، فیلم گرفته‌اند یا فقط صدا گرفته‌اند؟ یا فقط حرف‌هایی بوده که گفته شده و خودشان آن را نوشته‌اند و بیاده کرده‌اند؟ ما نه تنها همه مصاحبه‌ها و متن‌ها را پیدا کردیم که شانس آوردیم اصل آن را ش‌ها را که در باگتای استثنوی ملی بریتانیا که آرشیو ملی بریتانیاست پیدا کردیم. همه مصاحبه‌ها را پیدا کردیم غیر از مصاحبه یاداری‌شر و این بریمان معالی شده بود. از خام الیسون روو، محقق این مجموعه که از سال‌ها قبل هم‌دیگر را می‌شناختم، دعوت کردم که به اتاق تدوین ما بیاید و با ما مصاحبه کنیم که ببینیم داستان چیست. متن مکتوب مصاحبه یاداری‌شر خیلی چیزهای جالبی می‌گوید؛ چیزهایی که هیچ‌وقت هیچ‌کس از دولت انگلیس با این ظرافت و با این اشراف بر جزئیات، با این اطلاعات کامل از نقشش در کودتا نگفته بوده است. بعد از آن ساعت مصاحبه با الیسون، تصمیم گرفتیم که به تحقیقاتمان ادامه دهیم. قسیم فیلمبردار مجموعه را پیدا کردیم و او گفت که مصاحبه یاداری‌شر را به خاطر می‌آورد و حتی خاطرش هست که متعجب شده‌بوده است که چطور یاداری‌شر اینطور شفاف درباره کارهایی که کرده‌بود صحبت می‌کند. گفت‌وگوی یاداری‌شر با عوامل مجموعه با بیان امپراتوری مدرک تاریخی عجیبی است. بخشی از متن این گفت‌وگو در روزنامه ایزرور سال ۱۹۸۵ چاپ شده. ما همه این مدارک را کنار هم گذاشتیم بدون اینکه در مونتاز دست ببریم و طوری مونتاز کنیم که حرف‌ها را بیجانیم و چیز دیگری از آن در بیاریم.»